

Tiedettä ja kronikkaa sukupolvista

Matti Virtanen: Fennomanian perilliset. SKS 2001 Helsinki. 410 s.

■ Matti Virtasen väitöskirja *Fennomanian perilliset* on saanut tulkinnoillaan sukupolvista runsaasti julkisuutta, hyvin sen ansaiten. Kysymys suku-

polvista ja näiden avainkokemuksista on ollut yhteiskunta- ja historiatieteissä viime vuosina keskeisesti esillä – etenkin luokka- ja muiden rakennepohjaisten selitysten menetettyä suosiotaan. Yhteiskuntatieteiden sukupolvitutkimuksen auktoriteetteina toistuvat nimet Karl Mannheim ja J. P. Roos; historian puolella sukupolviselitystä on käytetty etenkin käsiteltäessä oikeiston radikaaleja, ja selitysmalleja on sitten laajennettu jyrkkään vasemmistoon (Kimmo Rentola) sekä poliittisen kentän valtavirtaan (mm. Timo Soikkanen ja allekirjoittanut). Tuskin kukaan historioitsija on kuitenkaan pitänyt itseään varsinaisesti sukupolvitutkijana saati katsonut perustavansa koulukuntaa; sukupolvet ovat olleet yksi täydentävä lisäselitys.

Virtanenkin lähtee liikkeelle Mannheimista, mutta vie tarkastelun pidemmälle, ylittääkseen Mannheiminsa. Tämän tavoin hän kiinnittää huomiota siihen, kuinka sukupolvien kokemukset eivät ole siten tottaalisia, että sama sukupolvi muodostaisi samasta kokemuksesta vain yhdenlaisia kokemuksia ja että vain ikäkysymys selittäisi vastakkainasettelut. Yhtä oleellisia ovat saman sukupolven sisäiset fraktiot: ilmiö, johon reagoidaan, voi olla sama, mutta kokemuksesta se ei ole kaikille samanikäisillekään sama. Mannheimin näkökulmana on kysymys, miten avainkokemus synnyttää sukupolven ja sen fraktiot. Virtanen nimeää näkökulmakseen sen, ”miten avaintapahtuma (’sama aika’) muokkaa sen kokeneita eri-ikäisiä polvia ja niiden välisiä suhteita” (s. 35).

Lisäksi hän korostaa, että on tärkeää havaita, mihin pidempiaikaisiin traditioihin nämä fraktiot liittyvät ja mitä näistä ne alkavat kantaa mukanaan.

Juuri tradition jatkumiseen liittyy myös kirjan nimi ”Fennomanian perilliset”. Virtasen mielestä myös 1960–70-lukujen vasemmistoradikaali murros liittyi tähän samaan traditioon. Hänellä on etenkin tätä teemasta paljon huomioita, jotka ravistelevat murroskeskeisiä itsestäänselvyksiä. Esimerkiksi se, kuinka murrosten keskushenkilöillä ja -ryhmillä on usein tapana – tietoisesti tai tiedostamatta – korottaa itseään ainutkertaisuuden jalustalle nimenomaan katkoksenä, ei osana traditiota; poliittiseksi sukupolveksi oletetaan liian helposti vain ne, joita pidetään poikkeamina, vaikka sitä ovat todellisuudessa myös tradition ylläpitäjät. (s. 371, 373) Virtanen luo sukupolvidynamiikkaan myös mallin mestareista, kisälleistä ja oppipojista. Sukupolvilla on yleensä joku vanhempi ”kummisetä”, joka on kisälliensä idoli – kunnes kisällit radikalisoituvat hänen ohitseen.

Virtasen tarkastelun painopiste liikkuu – ymmärrettävää kyllä – sen mukana, mikä ryhmä näyttää milloinkin olleen sukupolvensa ja sitä kautta pian poliittisten ryhmien avantgarden asemassa. Painopiste on milloin poliittisen eliitin, milloin opiskelijaradikaalien kohdalla. Etenkin 1960–70-lukujen osalta tarkastelussa siirrytään yhä enemmän sen radikaalin nuorison kokemusten esittelyyn, josta ei lopulta tullut politiikan eturivin vaikuttajia. Tässä tuntuu jopa siirry-

tyn miltei puolimuistelmalliseen tai osallistuvaan otteeseen, nähtävästi tekijän omaan kokemuksiin. Vaikutelmaa vahvistaa vielä, että tämä kohderyhmän valinta linkittyy vain ajan radikalismien vasemmistolaiseen osaan. Sen sijaan nuorkokoomuslaisista esitellään lähinnä pragmaattiset nuorisopoliitikot (remonttimiehet), ei niinkään vasemmistoradikaalien älyköiden todellisia porvarillisia vastineita, kriittisen rationalismin ja popperilaisuuden ideologeja, kuten Kari Palosta ja Jouni J. Särkijärveä. Kokoomuksesta tulee lisäksi korostetuksi puolueen vastarinta korkeakoulujen hallintouudistusta ja mies ja ääni -taistelua kohtaan – eikä se, että kokoomusnuoret olivat tässä kamppailussa osa omaa sukupolveaan ja taistelivat kiivaasti näiden reformien puolesta.

Se, mikä Virtasen väitöskirjassa eniten häiritsee ja epäilyttää historiantutkijaa, on – tuskin yllättäen – sen lähdemetodi. On tietenkin muistettava, että kyseessä ei ole historian, vaan yhteiskuntatieteiden väitöskirja. Kuitenkin, teema huomioon ottaen, kirjaa on pakko tarkastella myös – ja tällä foorumilla nimenomaan – historiantutkimuksen periaatteiden pohjalta. Tämä ei tarkoita, etteikö yhteiskuntatieteellinen tarkastelutapa olisi omalta näkökulmaltaan katsottuna yhtä oleellinen. Mutta kysymys tulosten, analyysien ja teoreettisten mallien pätevydestä liittyy kirjan historiafaktojen validiteettiin – samoin kuin väitöstilaisuudessa käyty keskustelukin. Eikä historioitsijaa voi olla hämmästyttämättä Virtasen lähtökohta pitäytyä fraktioiden

johtohenkilöiden elämäkertoihin ja muistelmiin. Ratkaisu on tietenkin ainoa mahdollinen, jos halutaan saada käsitellyksi lähes 200 vuoden jakso, mutta tällaista sarkaa tuskin olisi kukaan historioitsija suostunutkaan ottamaan opinnäytteenä kynnnettäväkseen.

Historiantutkijoiden ammatikunta ottaa varmasti kiitollisuudella vastaan Virtasen keuhut suomalaisen historiantutkimuksen korkeatasoisuudesta (s. 56). Silti on pakko jäädä kysymään: missä on lähdekritiikki, kun on tyydytty materiaalin osalta toisten esittämiin tietoihin ja tulkintoihin, jotka ovat siirtyneet tekijöidensä sivuille aivan erilaisen problematiikan ja erilaisten valintakriteerien kautta? Riittääkö lähdekritiikiksi se, että lukee analysoiden ja kriittisesti toisten tekemiä töitä ilman tutustumista aikalaismateriaaliin ja siten myös ilman mahdollisuutta toisten valikoimien tietojen testaamiseen. Näin on pakko kysyä sitäkin enemmän, kun Virtanen, vaikka osoittaakin kadehdittavaa lukeneisuutta viimeisimmistä historiantutkimuksista, useimmiten nojaa pitkäänkin yhteen menoon yhteen kirjoittajaan ja tämän tuloksiin. Ja eikö muistelmassa (ja haastatteluissa) häiritse niissä esiintyvä tietoinen tai tiedostamaton tarve sopeutua uuteen ja trendikkääseen ja unohtaa uuteen aikaan sopimattomat faktat ja episodit? Voiko todella katsoa kovin jyrkästi, että keulahahmojen ”poliittinen elämänsäkaari pohjautuu koko fraktion elämänsäkaaren nousuihin ja laskuihin” (s. 55)? Monien urahan sortuu kesken tällaisen fraktion etsikkoajan,

ja toisten menee siitä reippaasti yli – vaikkapa nuoren fenomenaanin, ”melkein sosialistin”, suurlakkosukupolven nostaman ja zeniittinsä aivan toisessa ajassa, toisenlaisessa politiikan ja yhteiskunnan murroksessa saavuttaneen Paasikiven. Kisälliteeman osalta jää myös kysymään mekanismeista niistä vanhemman polven edustajista, jotka kulkevat toiseen suuntaan kuin ikäpolvensa ”konservatiivistuva” päävirta – ymmärtämään ja myötäilemään uusia radikaaleja.

Se todellisuus ja ne motiivit, jonka tutkija voi löytää vain aikalaisten oman ajan lähteistä, jäävät nyt turhan ohuiksi. On outoa esimerkiksi löytää pitkälle meneviä yleistyksiä niinkin kiistellystä asiasta kuin Kekkosen 1960–70-lukujen politiikan motiiveista ilman minkään aikalaislähteen tukea. Ja Väinö Linnan Pohjantähti on tuskin pätevä ja puolueeton lähde kuvaamaan herrasväen ilmapiiriä ja sen muutoksia.

En väitä, että olisin kovin usein törmännyt kirjassa väitteisiin, jotka tuntuisivat historiantutkijan silmissä kovin epäuskottavilta, mutta siitä huolimatta lukijan on pakko jäädä tämän evidenssin nojalla monista yleistyksistä aika huonosti vakuutetuksi. Vähemmän tärkeitä pikkuvirheitä on siellä täällä: esimerkiksi E. N. Setälän syntymävuosi on väärin (pitää olla 1864), eikä hän ollut ennen kokoomuslaisuuttaan vanha-, vaan nuorsuomalainen (kuten samalla s. 126 mainittu Heikki Renvallkin).

Esimerkkinä siitä, kuinka aikalaislähteiden käyttö olisi voinut tarkentaa ja muuttaa monia yleistyksiä, mainitta-

koon nykyään alati kiistelty kysymys taistolaisten neuvostosamaistumisen asteesta. Virtanen vie eteenpäin Jukka Relanderin huomiota taistolaisten samaistumisesta Tšhekkoslovakian kriisistä alkaen uhrin sijasta sortajaan. Virtasen mukaan nuortaistolaiset kokivat, että oli pakko myötäillä mahdettavaa ja arvaamatonta Neuvostoliittoa ehdoitta Suomen varjelmiseksi. Perustanaan tutkimukseni Lauri Ingmanista hän löytää historiallisen paralleelin vanhasuomalaisten 1900-luvun jyrkästä myöntövyysiivestä, niin sanotusta Wiipurin piiristä, joka teki myöntövyyydestä yleispätevän ohjeen. (s. 348, 349)

Rinnastus ei kuitenkaan toimi, kun sitä testataan taistolaisten ja wiipurilaisten aikalaislähteiden kautta. Esimerkiksi taistolaisten lehtien pohjalta on mahdotonta uskoa, etteikö kyseessä olisi ollut myös aito samaistuminen Neuvostoliiton tavoitteisiin; niin täydellisiä olivat sekä keuhut että kritiikin puuttuminen idän suuntaan. Sen sijaan Wiipuri-lehden lukijalle ei voinut mitenkään jäädä epäselväksi, että vaikka oli pakko olla myöntövyäinen, niin lehden mielestä Suomi oli uhri ja Venäjä oikeudeton sortaja – myöntövyysideologiassa ei ollut missään mielessä kyse samaistumisesta.

Virtasen metodilla voidaan kuitenkin nähdä monta sellais-takin asiaa, jotka eivät avautuisi koskaan puhdasveriselle lähdefetisistille. Tässä linjojen vetämisen kyvyssä ovatkin mielestäni Virtasen kirjan suurimmat ansiot, jopa silloin, kun olen johtopäätösten kanssa eri mieltä. Reippaat yleistyks

vaativat sitä paitsi tutkijalta rohkeutta, jota monilla puurtajilla saisikin olla enemmän.

Kaiken kaikkiaan Virtasen väitöskirja on arvokas kontribuutio, ja yhteiskuntatieteen puolella se saanee osakseen toisenluontoisen arvion – joka on, kuten jo mainitsin, omilta ja tekijänsä lähtökohdilta katsottuna vähintään yhtä validi kuin historiatieteen esittämä arvio. Erityisesti kirjan loppupuoli sitä paitsi käsittelee asioita ja tapahtumia, joiden käsittely tutkimuksessa ja osallistujien muistissa on vasta alussa. Elävähän 1960–70-luvut renessanssiaan nykyisessä ilmapiirissä hieman samalla tavalla kuin sotavuosien uuspatriootin rehabilitaatio sosialismin romahdettua. 1960–70-lukujen osallistujat ovat usein mielestään ikinuoria ja aina avantgarden asemassa; ikävä totuus taitaa kuitenkin olla, että heistä on, kuten Kari Suomalaisen jo vuonna 1971 julkaisemassa pilakuvassa, tullut uusi, sankarillista nuoruuttaan muisteleva veteraanipolvi. Sekin etsii selityksiä menneille virheille ja muistoja nuoruuden onnistumisista, aivan kuin sotaveteraanipolvi aiemmin. Tavallaan se myös kokee nyt vastaavaa henkistä redivivaa, kuten esimerkiksi keskusteluissa Göteborgin ja Genovan mella-koista tai terrorismista ja amerikkalaisuudesta on nähty. Ja olisikohan taas toteutumassa myös se sukupolvien sykli, jossa uusin sukupolvi toistaa jälleen ei suinkaan isiensä, vaan isoisiensä sekä ansioita että virheitä?

Vesa Vares